

## ПЛЕНАРНЫЯ ДАКЛАДЫ

### ТВОРЧАЯ СПАДЧЫНА ПРАФЕСАРА І. А. ЮХО – НАЛЕЖНЫ ПАДМУРАК ДАЛЕЙШАЙ РАСПРАЦОЎКІ ГІСТОРЫІ ДЗЯРЖАВЫ І ПРАВА БЕЛАРУСІ

**Т. І. Доўнар**

*прафесар кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права юрыдычнага факультэта Беларускага  
дзяржаўнага ўніверсітэта, доктар юрыдычных навук, прафесар,  
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,  
вул. Ленінградская, 8, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,  
dovnar-taisa@rambler. ru*

Разглядаюцца пытанні навуковага ўкладу прафесара І. А. Юхо ў развіццё юрыдычнай адукацыі і гісторыка-прававой навукі. Зроблены вывад, што навуковая спадчына навукоўца не толькі садзейнічала актывізацыі даследаванняў гісторыі права беларускага народа, але і ў далейшым будзе садзейнічаць развіццю айчынай прававой навукі.

**Ключавыя словы:** І. А. Юхо; творчая спадчына; юрыдычная адукацыя; гісторыка-прававая навук Беларусі.

### THE SCIENTIFIC HERITAGE OF PROFESSOR YUKHO I. A. IS AN APPROPRIATE BASIS FOR THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE HISTORY OF THE STATE AND LAW OF BELARUS

**T. I. Dovnar**

*Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Law Faculty of the Belarusian State  
University, Doctor of Law, Professor,  
Belarusian State University, 8, Leningradskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus  
Corresponding author: T. I. Dovnar (dovnar-taisa@rambler. ru)*

The article deals with the scientific contribution of Professor I. A. Yukho to the development of legal education and the historical and legal science of Belarus. It is concluded that the scientific heritage of the scientist not only contributed to the intensification of research on the history of the law of the Belarusian people, but also in the future will contribute to the development of domestic legal science.

**Keywords:** Yukho I. A. ; scientific heritage; legal education; historical and legal science of Belarus.

Равеснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – доктар юрыдычных навук, прафесар І. А. Юхо ўнёс вялікі ўклад у развіццё беларускай юрыдычнай адукацыі і прававой навукі. Пасля Вялікай Айчыннай вайны, непасрэдным удзельнікам якой ён быў, і заканчэння Мінскага юрыдычнага інстытута ён пэўны час працаваў суддзёй і адначасова займаўся навуковай дзейнасцю. У 1956 г. І. А. Юхо стаў выкладчыкам юрыдычнага факультэта БДУ, у сценах якога раскрыліся яго выкладчыцкі і даследчы таленты.

Плённа працуючы на ніве падрыхтоўкі прафесійных юрыстаў, ён шмат увагі надаваў напісанню вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў. Увогуле большасць кніг Я. А. Юхо, якія і зараз выкарыстоўваюцца ў вучэбным працэсе многіх ВНУ Рэспублікі Беларусь, была непасрэдна прызначана студэнтам. Асаблівай заслугой І. А. Юхо з'яўляецца тое, што ён у 1963 г. упершыню на юрыдычным факультэце стаў выкладаць курс гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Амаль з чыстага ліста ён распрацаваў адпаведны курс, а таксама вучэбную праграму па дадзеным прадмеце, у якой вызначаліся мэты і задачы курса, пералік асноўных тэм і пытанняў, патрабаванні да студэнтаў адносна засваення курса і інш. [1]. Менавіта галоўным педагагічным і навукова-метадычным дасягненнем навукоўцы з'яўляецца распрацоўка і ўкараненне ў

выкладчыцкую практыку БДУ гэтай новай і вельмі важнай вучэбнай дысцыпліны. Вынікам гэтага стала павышэнне самасвядомасці студэнтаў, іх павагі да гісторыі ўласнага народа і цікавасці да гісторыка-прававых даследаванняў.

Неабходна адзначыць, што важнасць увядзення ў вучэбны план гэтай дысцыпліны вынікала з таго факта, што раней у сувязі з адпаведнымі ўстаноўкамі ЦК КПСС, які фактычна і кіраваў савецкай дзяржавай, выкладалася на юрыдычным факультэце толькі гісторыя дзяржавы і права СССР. Тагачасная савецкая рэчаіснасць патрабавала ад выкладчыкаў і навукоўцаў прытрымлівання пэўных ідэалагічных устаноў і не дазваляла ў поўнай меры выказаць уласныя погляды па пытаннях гістарычнага развіцця беларускай дзяржаўнасці. Гэта тычылася таксама друкаваных вучэбных і навуковых прац, адносна якіх дзейнічала цензура. Аднак многія выкладчыкі юрыдычнага факультэта выходзілі за межы сваіх прадметаў і выказвалі (аднак часцей у завуаліраванай форме) свае погляды на праблемныя пытанні сучаснасці і гістарычнай эвалюцыі дзяржавы і права Беларусі. Асабліва гэта было характэрным для выкладчыцкай дзейнасці І. А. Юхо, які на лекцыях, семінарскіх занятках, у асабістых гутарках выказаў і абгрунтаваў вельмі цікавыя і самастойныя думкі па актуальных пытаннях грамадска-палітычнага жыцця дзяржавы, праблемных пытаннях айчыннай гісторыі дзяржавы і права, прычым часам такія, што супярэчылі афіцыйным поглядам савецкай навукі. Напрыклад, ён выказаў уласныя погляды на паняцце і сутнасць дзяржавы, права, прававых інстытутаў, гістарычнага развіцця дзяржаўнасці Беларусі і інш. Менавіта гэта служыла падставай для асаблівай зацікаўленасці студэнтаў, аспірантаў, маладых навукоўцаў і заахвочвання іх да навуковых даследаванняў. Да таго ж, валодаючы энцыклапедычнымі ведамі і ўнікальнай інфармацыяй, І. А. Юхо не баяўся выйсці за межы выкладаемага прадмета. Так, асабістай яго зацікаўленасцю з'яўлялася творчая спадчына і грамадская дзейнасць вялікага рускага пісьменніка Льва Таўстога, адпаведна чаму ў асяроддзі выкладчыкаў і студэнтаў, у любой аўдыторыі ён актыўна прапагандаваў творчасць гэтага пісьменніка і яго неўміручую ідэю аб непраціўленні злу насіллем. І. А. Юхо надрукаваў шэраг артыкулаў, непасрэдна прысвечаных творчасці гэтага знакамітага пісьменніка [2]. У выніку – студэнты заахвочваліся да вучобы і набыцця больш шырокіх і разнастайных ведаў.

Неабходна падкрэсліць, што ў сферы выкладчыцкай дзейнасці ўвага І. А. Юхо надавалася не толькі падрыхтоўцы высокакасных спецыялістаў-правазнаўцаў, але і выхаванню эрудзіраваных, сумленных і нацыянальна-свядомых студэнтаў – патрыётаў сваёй Айчыны. У сваёй выкладчыцкай, навуковай і грамадскай дзейнасці ён найперш кіраваўся пачуццём любові да сваёй Айчыны. Яго цікавіла ўсё, што тычылася роднай Беларусі: гістарычныя падзеі і іх уплыў на развіццё дзяржаўнасці Беларусі, стан народа на тых ці іншых этапах дзяржаўнага развіцця, лёсы дзяржаўных дзеячоў і мысліцеляў, старажытныя традыцыі, помнікі культуры і інш. Выпрацаваныя ж ім новыя метадалагічныя падыходы да выкладання прадмета перш за ўсё давалі падставу паказаць тыя прагрэсіўныя тэндэнцыі і зрухі, што адбываліся на працягу ўсё гісторыі Беларусі, з пазіцыі духоўных і нацыянальна-беларускіх каштоўнасцей. Увогуле І. А. Юхо, працягваючы навуковыя традыцыі, закладзеныя папярэднімі навукоўцамі БДУ, у тым ліку яго першым рэктарам У. І. Пічэтай, актыўна займаўся даследаваннем гістарычнага мінулага Беларусі, а галоўнае – актуалізаваў усё тое, што тычылася айчыннай гісторыі. У сувязі з гэтым неабходна заўважыць, што доўгі час пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі амаль не падвяргалася навуковай распрацоўцы. На працягу мінулых стагоддзяў айчынныя і замежныя навукоўцы ў сваіх працах хоць часам і закраналі гісторыю Беларусі, аднак у большасці – у кантэксце расійскай ці польскай гісторыі. Як неаднойчы падкрэсліваў І. А. Юхо, між тым як усе еўрапейскія народы мелі права на сваю ўласную гісторыю, толькі адносна беларускага народа па тых ці іншых прычынах рабілася выключэнне [3, с. 4]. Як у дарэвалюцыйны, так і ў савецкі перыяд даследаванне прававой спадчыны, якое з'яўляецца важнейшай задачай гісторыка-прававой навукі,

стрымлівалася шэрагам аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў. Акрамя таго, закранутыя ў розных кнігах гістарычныя падзеі адносна Беларусі трактаваліся даволі адвольна і тэндэнцыйна, шмат гістарычных пытанняў асвятлялася павярхоўна і аднабакова, а некаторыя з іх увогуле замоўчваліся. У сувязі з гэтым гісторыка-прававая навука мала развівалася, у ёй заставаліся шматлікія і значныя прабелы. Да таго ж, амаль не друкаваўся дакументальна-прававы матэрыял адносна гісторыі Беларусі, былі мала даступнымі архіўныя матэрыялы.

З самага пачатку навукова-педагагічнай дзейнасці і на працягу ўсяго творчага жыцця І. А. Юхо прыкладваў значныя намаганні перш за ўсё ў сферы актуалізацыі пытанняў гісторыі дзяржавы і права Беларусі, а па другое, – яе больш сістэмнай навуковай распрацоўкі. Падняўшы і прааналізаваўшы шырокі пласт гістарычных крыніц, ён даказваў, што многія гістарычныя дакументы непасрэдна адносяцца да нашай айчыннай гісторыі, што беларусы – самастойная і самадастатковая нацыя, якая ўжо ў старажытныя часы мела ўласную дзяржаўнасць. Адначасова ў сваіх публікацыях ён падкрэсліваў складанасць і адметнасць айчыннай гісторыі, заахвочваючы навукоўцаў да даследаванняў белых плям і праблемных пытанняў айчыннай гісторыі, прапагандаваў значныя дасягненні продкаў ў сферы права.

Ахопліваючы рэтраспектыўна творчую спадчыну І. А. Юхо, нельга не здзіўляцца шырыні спектра навуковых, а таксама надзенных практычных праблем, закранутых у яго працах. Пры гэтым ён выказваў вельмі смелыя і наватарскія для таго часу ідэі, большасць з якіх зараз трывала замацавалася ў айчыннай гісторыяграфіі. Так, І. А. Юхо аргументавана даказваў непасрэдны ўдзел у падрыхтоўцы Статута 1529 г. знакамітага беларускага мысліцеля Францыска Скарыны, што ў першую чаргу выпякала з супастаўляльнага аналізу твораў Скарыны і зместа закона. Таксама навуковец не аднойчы ў сваіх публікацыях звяртаў увагу на пытанне аб часе і прычынах паходжання беларускай дзяржаўнасці, якое дагэтуль застаецца адчыненым [4]. Гэта абумоўлена шэрагам прычын, а асабліва недастатковасцю дайшоўшых да нашага часу пісьмовых звестак, аналіз якіх дазволіў бы ўстанавіць сапраўдны час і прычыны, што прывялі да пераходу ад дзяржаўных формаў грамадскага існавання да палітыка-тэрытарыяльнай арганізацыі кіравання грамадствам. Вынікам гэтага стала шматлікасць тэорый і прычын паходжання дзяржаўнасці ў Усходняй Еўропе і часам вельмі суб'ектыўных меркаванняў адносна гістарычнага перыяду ўзнікнення дзяржаўнасці. І. А. Юхо, крытыкуючы нарманскую тэорыю і папярэднія навуковыя погляды, што доўгі час панавалі ў гістарычнай навуцы, сістэмна прааналізаваў летапісныя звесткі і літаратурныя крыніцы, перш за ўсё творы такіх знакамітых навукоўцаў дарэвалюцыйнага і савецкага перыядаў як У. Тацішчаў, І. Забелін, М. Дзяканавіч, В. Сергеевіч, С. Юшкоў, Б. Грэкаў, Б. Рыбакоў і інш., у якіх часам некалькі ў завуаліраванай форме выказвалася меркаванне аб магчымасці існавання дзяржаўнасці на стыку старой і новай эпохаў, і зрабіў уласны вывад: дзяржаўнасць у народаў Усходняй Еўропы паўстала задоўга да новай эры. Ён падмацоўваў гэты вывад спасылкамі на меркаванні шэрагу навукоўцаў, іншыя гістарычныя крыніцы, у тым ліку на звесткі Герадота, які засведчыў існаванне нашых продкаў – будзінаў і неўраў, што жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў VI–V стст. да н. э. [3, с. 47-55]. Нягледзячы на тое, што многія выказаныя І. А. Юхо ідэі былі падтрыманы навуковым супольніцтвам, аднак да гэтага часу большасць навукоўцаў адвяргае ідэю аб існаванні дзяржаўнасці ва Усходняй Еўропе задоўга да новай эры.

Асабліва ўвага надавалася І. А. Юхо даследаванню прававой спадчыны беларускага народа. Ён абгрунтоўваў навуковы тэзіс аб высокай духоўнай і матэрыяльнай культуры беларускага народа, адзначаў, што нашыя продкі ў вельмі старажытныя часы мелі ўласнае звычайнае права, якое дзейнічала працяглы час і рэгулявала ўсе грамадскія адносіны (сістэму органаў улады і кіравання, судовых органаў, правы і абавязкі насельніцтва і інш.), а таксама падкрэсліваў, што галоўнай часткай звычайнага права было кожнае (вечавое) права [5 і інш.]. Шэраг яго навуковых артыкулаў

быў непасрэдна прысвечаны помнікам права і асабліва знакамітым статутам ВКЛ 1529, 1566, 1588 гадоў [6]. Навуковец увесь час падкрэсліваў асаблівую значнасць Статута 1529 г., у аснову якога было пакладзена галоўным чынам звычайнае права старажытных беларускіх дзяржаў-княстваў (Полацкага, Віцебскага, Турава-Пінскага, Навагрудскага і інш.). Увогуле ён лічыў статуты канстытуцыйнымі законамі і першымі ў Еўропе зводамі законаў (а не кодэксамі, як лічылі некаторыя вучоныя). Ён пазначаў, што стварэнне гэтых выдатнейшых помнікаў права стала магчымым у сувязі з актыўным развіццём у Беларусі палітыка-прававой думкі і менавіта прагрэсіўныя прававыя ідэі тагачасных беларускіх мысліцеляў і палітычных дзеячоў знайшлі ў той ці іншай ступені адлюстраванне ў гэтых законах, хоць часам толькі ў дэкларатыўнай форме.

Несумненнай заслугой І. А. Юхо з’яўляецца ўвядзенне ў навуковы абыходак гісторыка-прававой навукі звестак аб дасягненнях многіх айчынных мысліцеляў і дзяржаўных дзеячоў у сферы палітыка-прававой думкі (Ф. Скарыны, М. Літвіна, А. Волана, М. Радзівіла Чорнага, А. Валовіча, Л. Сапегі, С. Буднага, П. Скаргі, М. Сматрыцкага і інш.). Пры гэтым ён адзначаў генетычную сувязь палітыка-прававой думкі і заканадаўства, падкрэсліваў, што актывізацыя палітыка-прававой думкі ў XV-XVI стст., якая ў большасці апырэджавала свай час, з’яўлялася важкай падставай для прагрэсіўнага развіцця заканадаўства [7]. Увогуле ў сваіх творах І. А. Юхо пастаянна засяроджваў увагу на мінулых айчынных прававых набытках, падкрэсліваў прагрэсіўнасць поглядаў беларускіх мысліцеляў, адзначаў дасягненні і пралікі палітычных дзеячоў. Так, некалькі навуковых прац ён прысвяціў незаслужана забытаму на той час дзеячу нацыянальна-вызваленчага руху XVIII ст., урадженцу Беларусі Тадэвушу Касцюшку, які пакінуў значны след у палітычным жыцці шэрага еўрапейскіх дзяржаў, а таксама Злучаных штатаў Амерыкі, дзе змагаўся за незалежнасць [8].

У другой палове XX ст. важкай падставай больш актыўнай навукова-даследчай дзейнасці ў сферы гісторыка-прававой навукі Беларусі сталі шматлікія артыкулы і кнігі прафесара І. А. Юхо, у якіх давалася характарыстыка пазтапнага гістарычнага развіцця беларускай дзяржаўнасці і нацыянальнай прававой сістэмы, акцэнтавалася ўвага на праблемных і мала даследаваных пытаннях айчыннай гісторыі дзяржавы і права. Так, спыняючыся на савецкім перыядзе развіцця дзяржаўнасці, І. А. Юхо адзначаў, што толькі з узнёўленнем беларускай дзяржаўнасці на пачатку XX ст. і адкрыццём у 1921 г. Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта пачаўся больш значны этап развіцця гістарычнай і гісторыка-прававой навукі Беларусі, падкрэсліваў значны ўклад першага рэктара БДУ У. І. Пічэты і яго навуковай школы (А. В. Бурдзейка, Д. І. Даўгяла, В. Д. Дружыц, Т. І. Забэлла, К. І. Таўсталес і інш.) у даследаванні гісторыі Беларусі [9]. Таксама І. А. Юхо звяртаў увагу на актывізацыю даследаванняў у 1920-я гады, чаму садзейнічала і заснаванне Інстытута беларускай культуры (1922), дзе разам з вывучэннем актуальных праблем дзяржаўна-прававога будаўніцтва ў Беларусі даследаваліся пытанні прававой гісторыі, друкаваліся гістарычныя дакументы: трохтомны “Беларускі архіў” (1927-1930) і інш.

І. А. Юхо адзначаў, што толькі пасля Вялікай Айчыннай вайны намаганнямі беларускіх вучоных пачаліся ў Беларусі значныя зрухі ў сферы распрацоўкі айчыннай прававой гісторыі, у тым ліку быў пакладзены пачатак новаму накірунку гісторыка-прававой навукі – гісторыі дзяржавы і права Беларускай ССР. Значным прарывам у гэтым накірунку стала выданне ў 1958 г. у БДУ калектыўнай працы «Очерки по истории государства и права БССР» (Б. Е. Бабіцкі, Ф. І. Гаўзе, І. І. Гарэлік, Г. А. Павецьцяў, Л. А. Рудзіцкі, І. С. Тышкевіч, Ю. П. Смірноў, В. Ф. Чігір), у якой з пазіцый тагачаснай савецкай гісторыка-прававой навукі разглядаліся пытанні развіцця дзяржавы і права БССР з моманта яе ўзнікнення да 1934 г. У 1969 г. у выдавецтве БДУ былі выдадзены калектывам аўтараў (Б. Е. Бабіцкі, А. А. Галаўко, Ф. І. Гаўзе, В. А. Дарогін і інш.) “Очерки по истории государства и права БССР» (выпуск другі), дзе разглядаліся пытанні развіцця дзяржавы і права БССР з 1936 па 1968 гг. Адказным рэдактарам і сааўтарам кнігі быў

І. А. Юхо. У кнігу былі ўключаны вынікі кандыдацкай дысертацыі навукоўца па пытаннях уз’яднання Заходняй Беларусі з БССР у 1939 г. Увогуле гэтай праблеме быў прысвечаны шэраг яго публікацый, у якіх ён звяртаў увагу на складаны і неадназначны характар грамадска-палітычнага працэсу, звязанаму са знаходжаннем Заходняй Беларусі ў складзе Польскай дзяржавы і далучэннем яе да Беларускай ССР [10].

Таксама ў 1970-1976 гг. І. А. Юхо прыняў актыўны ўдзел у падрыхтоўцы двухтомнага выдання «Истории государства и права Белорусской ССР», падрыхтаванага калектывам акадэмічных і вузаўскіх навукоўцаў. Гэтая фундаментальная кніга стала падручнікам для студэнтаў і важкай падставай для далейшых айчынных гісторыка-прававых даследаванняў, хоць у той перыяд часу як гэтая кніга, так і ўсе навуковыя даследаванні адбываліся галоўным чынам у рэчышчы тагачасных савецка-партыйных установак.

Патрэбна адзначыць, што І. А. Юхо прымаў удзел у падрыхтоўцы некалькіх падручнікаў па гісторыі дзяржавы і права ССР, у якіх ім былі напісаны раздзелы аб Вялікім Княстве Літоўскім, напісаў некалькі прац па гісторыі працэсуальнага права, стаў сааўтарам падручніка па грамадзянска-працэсуальнаму праву [11].

У 1978 г. у кантэксце распрацоўкі доктарскай дысертацыі была выдадзена манаграфія І. А. Юхо “Правовое становішча насельніцтва Беларусі у XVI ст.”, у якой былі выкладзены ўяўленні навукоўца аб структуры феадальнага грамадства ў Беларусі, правах і абавязках саслоўяў і асобных груп насельніцтва. Ён раскрыў прававы статус самага прывілеяванага саслоўя шляхты, якое складала даволі значны ў працэнтных адносінах і найбольш культурны пласт насельніцтва; звярнуў увагу на тое, што беларускія сяляне ў феадальны перыяд мелі пэўныя правы, а не толькі вялікую колькасць абавязкаў; паказаў статус гарадскога насельніцтва, адзначаючы больш значныя правы гараджан тых гарадоў Беларусі, якія атрымлівалі магдэбурскае права; падкрэсліваў, што ў аснову магдэбурскага права быў пакладзены прынцып гарадскога самакіравання, што садзейнічала не толькі палітычнаму і эканамічнаму развіццю гарадоў, але і эвалюцыі ў прагрэсіўным накірунку самой дзяржаўнасці. Увогуле пытанню развіцця самакіравання ў Беларусі навуковец надаваў значную ўвагу, бо лічыў яго адной з важнейшых дзяржаўна-прававых праблем. Гэта навукова-практычная тэма заўсёды знаходзілася ў полі яго зроку і ён заахвочваў маладых навукоўцаў да яе распрацоўкі. Тут да месца падкрэсліць, што ў сферы прававой навукі І. А. Юхо заўсёды падаваў маладым навукоўцам цікавыя навуковыя ідэі і заахвочваў да іх распрацоўкі.

У сувязі з новымі прагрэсіўнымі тэндэнцыямі ў развіцці дзяржаўнасці Беларусі на пачатку 90-х гадоў XX ст. І. А. Юхо стаў ініцыятарам пераходу на беларускамоўнае навучанне студэнтаў і першым на юрыдычным факультэце падаў у гэтым прыклад. У той час, калі Беларусь стала на шлях пабудовы суверэннай прававой дзяржавы, стаў вельмі актуальным нацыянальна-дзяржаўны падыход у вывучэнні айчынных гісторыі. У гэтым кантэксце была апублікавана надзвычайна важная на той час кніга І. А. Юхо – “Крыніцы беларуска-літоўскага права” (1991), якая была непасрэдна прысвечана характарыстыцы важнейшых нарматыўных актаў, якія дзейнічалі на працягу стагоддзяў у Беларусі, перш за ўсё агульназемскіх, абласных, валасных і гарадскіх грамад, а таксама Судзебніку 1468 г., Статутам 1529, 1566, 1588 гг. Характарызуючы іх, навуковец падкрэсліваў, што ў аснову пісанага заканадаўства ВКЛ было пакладзена звычайнае права старажытных беларускіх дзяржаў (Полацкага, Турава-Пінскага і інш.), а паступовы пераход ад звычайнага права да пісанага заканадаўства быў выкліканы больш інтэнсіўнымі міжнароднымі сувязямі, узбуйненнем тэрыторыі дзяржаў, распаўсюджваннем пісьменства сярод насельніцтва. На падставе сістэмнага аналізу помнікаў права І. А. Юхо зрабіў вывад аб нацыянальнай адметнасці айчыннага права і параўнальна высокай тагачаснай прававой культуры беларускага народа, аб чым, на яго думку, і сведчыла заканадаўства XV–XVI стст. і асабліва Статут 1588 г. – своеасаблівая феадальная

канстытуцыя. Увогуле ён лічыў статуты не толькі першымі ў Еўропе зводамі законаў, але канстытуцыйнымі законамі.

У 1992 г. была надрукавана яшчэ адна важная кніга І. А. Юхо – “Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі”, у якой выкладалася ў сціслай форме айчынная гісторыя пастапнага развіцця дзяржавы і права, пачынаючы са старажытных часоў да расійскай Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г., прычым адпаведна ўласнаму ўяўленню навукоўцы, сфарміраванаму на падставе абагульнення шматлікіх літаратурных і дакументальных крыніц. Гэтай кнігай карыстаюцца і зараз як студэнты, так і даследчыкі.

У канцы XX ст. усведамленне грамадскасцю ўласнага гістарычнага шляху стала асновай больш дакладнага, усебаковага і праўдзівага асвятлення гісторыі беларускай дзяржаўнасці і актывізацыі навуковых даследаванняў. Галоўнай падставай гэтага стала заканадаўчае замацаванне ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, адным з распрацоўшчыкаў якой быў прафесар І. А. Юхо, факта шматвяковага існавання беларускага этнаса і беларускай дзяржаўнасці як суб’ектаў сусветнай гісторыі.

У гэты перыяд несумненнай навуковай заслугай І. А. Юхо з’яўляецца актыўная распрацоўка, або пастаноўка праблемных пытанняў гістарычнага развіцця беларускай дзяржаўнасці і прававой сістэмы. Перш за ўсё гэта тычылася гісторыі органаў улады, судовых органаў, крыніц права, магдэбургскага права, айчыннага канстытуцыяналізму і парламентарызму. Яго публікацыі былі прысвечаны самым розным і вельмі актуальным праблемам гісторыі дзяржавы і права Беларусі – паходжанню назвы “Беларусь”, гісторыі заканадаўства, помнікам айчыннага права, уніям Вялікага Княства Літоўскага з Польшчай, уплыву Польшчы і Расіі на гісторыю беларускага народа, прававым поглядам беларускіх мысліцеляў, значэнню гісторыка-прававой навукі і інш. Ён выказаў уласныя навуковыя пазіцыі па праблеме фарміравання тэрыторыі Беларусі, абгрунтаваў тэзіс аб пераважна беларускім этнічным характары Вялікага Княства Літоўскага, сутнасці і вынікаў паланізацыйнай палітыкі кіраўніцтва Рэчы Паспалітай, прычым адзначаў, што гэта дзяржава з’яўлялася канфедэрацыяй, у складзе якой Вялікае Княства Літоўскае захоўвала суверэнітэт і шмат іншае.

Таксама значная ўвага надавалася навукоўцам перыяду знаходжання беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі. Ён падкрэсліваў добра вядомы навукоўцам гістарычны факт, што беларускія землі да падзелаў Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. не ўваходзілі ў склад Расіі, характарызаваў прычыны, сутнасць і наступствы русіфікатарскай палітыкі царызму, адзначаў важнасць дзяржаўных рэформаў XIX ст. і інш. У сваіх публікацыях ён адзначаў, што на гістарычным шляху беларускага народа было шмат цяжкасцей і страт, панесеных часам з-за неразумнай палітыкі або і здрады кіруючых вярхоў (як, напрыклад, падчас Люблінскай уніі 1569 г., ці Таргавіцкай канфедэрацыі 1792-1793 гг.), аднак былі і часы выдатных здзяйсненняў і перамог (напрыклад, перамога над татарамі на Сіняй вадзе ў 1362 г., над крыжакамі пад Грунвальдам у 1410 г. і інш.).

Важнай навуковай падзеяй стала выданне невялікай па памеру манаграфіі І. А. Юхо “Гістарыяграфія гісторыі дзяржавы і права феадальнай Беларусі” (1999), дзе быў дадзены кароткі агляд шматлікіх навуковых публікацый, у якіх разглядаліся, або закраналіся пытанні гісторыі дзяржавы і права Беларусі, а таксама давалася іх крытычная ацэнка. У ёй навуковец падвергнуў крытыцы погляды шэрага польскіх навукоўцаў адносна несамастойнасці Беларусі і значным уплыве польскага права, адзначаў памылковасць іх поглядаў адносна ўнii ВКЛ з Польшчай і інш. Увогуле І. А. Юхо звяртаў увагу на прычыны тэндэнцыйных адносін многіх замежных навукоўцаў (польскіх, літоўскіх, расійскіх і інш.) да беларускай гісторыі, у сувязі з чым доўгі час адбывалася яе замоўчванне і нават фальсіфікацыя. Адначасова ён падкрэсліваў значэнне і важнасць папярэдніх даследаванняў, на падставе навуковага аналізу якіх і шляхам навуковых дыскусій можна зрабіць новыя, абгрунтаваныя вывады і знайсці ісціну.

У сваіх публікацыях І. А. Юхо выказаў уласнае разуменне савецкага перыяду беларускай дзяржаўнасці. Ён падкрэсліваў важнасць і дасягненні ў развіцці савецкай беларускай дзяржаўнасці і гістарычнай навукі ў перыяд актыўнага нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў 1920-я гг., адзначаў негатыўныя тэндэнцыі ў 1930-1940-я гады, рабіў агульны вывад адносна таго, што эвалюцыя Беларускай ССР адбывалася, на жаль, “не на аснове самастойнага гістарычнага развіцця беларускай нацыянальнай дзяржавы” [12, с. 3-4]. На падставе пераасэнсавання папярэдніх навуковых напрацовак, назапашанай інфармацыі і ўласнага вопыту як удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, у апошніх падрыхтаваных з яго ўдзелам кнігах ён разважаў аб прычынах адступлення Чырвонай Арміі ў першыя месяцы Вялікай Айчыннай вайны і яе зацяжнага характару, панесеных беларускім народам шматлікіх чалавечых ахвярах, матэрыяльных стратах і інш. Пры гэтым перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне ён адносіў да выдатных перамог беларускага і іншых народаў СССР [13].

Несумненнай заслугай І. А. Юхо і адным з важных накірункаў навуковай і навукова-практычнай дзейнасці стаў яго ўдзел у падрыхтоўцы шэрага энцыклапедычных выданняў. Прычым неабходна падкрэсліць, што ён быў адным з ініцыятараў і аўтараў многіх з іх, у тым ліку першага на беларускай мове выдання “Юрыдычнага энцыклапедычнага слоўніка” (1989). Акрамя таго, па ініцыятыве І. А. Юхо быў перавыдадзены шэраг помнікаў права Беларусі, у тым ліку Статут 1588 г. (1989) і Статут 1566 г. (2003), што значна садзейнічала актывізацыі навуковых даследаванняў. Таксама навуковец прыняў непасрэдны ўдзел ў падрыхтоўцы выданняў: «Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыклапедычны даведнік» (1995), “Асветнікі зямлі беларускай” (2003), “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі у 6 т. ” (1993-2004), “Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў 2 т. ” (2005-2006).

У апошнія гады свайго жыцця І. А. Юхо значную ўвагу надаваў гісторыі айчыннага канстытуцыяналізму. Па яго ініцыятыве і ў сааўтарстве з Р. А. Васілевічам і Т. І. Доўнар у 2001 г. была выдадзена кніга “Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі”, у якой на падставе дакументальна-прававога матэрыялу паслядоўна разглядалася зараджэнне і развіццё канстытуцыйнага права Беларусі, пачынаючы са старажытнасці і да нашага часу. Кніга з’явілася першай спробай выкладзі ў храналагічным парадку працэс развіцця канстытуцыйнага права ад адасобленых норм, выкладзеных у старажытных помніках права, да высокаразвітай прававой сістэмы Рэспублікі Беларусь. Ва ўводзінах да кнігі І. А. Юхо адзначаў, што да нашых часоў захавалася нязначная частка самых старажытных пісаных дзяржаўна-прававых актаў, у якіх замацоўваліся канстытуцыйныя нормы, аднак многія нормы былі перанесены ў пазнейшыя помнікі права, што і дало магчымасць прасачыць гістарычны шлях развіцця айчыннага канстытуцыяналізму. Кніга ўтрымлівала ў храналагічным парадку вытрымкі з грамат, статутаў, іншых канстытуцыйных актаў дасавецкага перыяду, з канстытуцыйнага заканадаўства і Канстытуцыі Беларускай ССР, а таксама з канстытуцыйнага заканадаўства Рэспублікі Беларусь, што давала падставы да новых даследаванняў як у сферы гісторыі права, так і сучаснасці.

І. А. Юхо прыняў удзел у выданні на англійскай мове кніг аб гістарычным шляху беларускай нацыі і дзяржавы, шэраг артыкулаў прысвяціў развіццю айчыннай юрыдычнай навукі, у тым ліку і ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, дзе паказваў месца юрыдычнай навукі ў сістэме грамадскіх навук, адзначаў значэнне гісторыка-прававой навукі і навуковыя дасягненні ў гэтай сферы, характарызаваў уклад у яе развіццё навукоўцаў юрыдычнага факультэта [14].

Асаблівая заслуга прафесара Юхо ў заснаванні навуковай гісторыка-прававой школы Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам быў абаронены шэраг кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый, з яго удзелам навукоўцы кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права БДУ, заснаванай у 1954 г., даследавалі разнастайныя пытанні айчыннай гісторыі, публікавалі навуковыя артыкулы, манаграфіі і вучэбныя дапаможнікі па гісторыі дзяржавы і права

Беларусі. Усім маладым даследчыкам ён пастаянна прапаноўваў у кантэксце разглядаемых праблем абавязкова ўключаць у свае, розныя па тэматыцы прававыя даследаванні, гістарычны экскурс па айчыннай гісторыі

У 1991 г. на Міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай творчай спадчыне прафесара І. А. Юхо ў сувязі з 90-годдзем з дня яго нараджэння, галоўныя даклады і паведамленні былі прысвечаны сутнасці і вынікам навукова-педагагічнай дзейнасці прафесара І. А. Юхо, а таксама значэнню і пераемнасці яго навуковых ідэй. Замежныя і айчынныя навукоўцы, многія з якіх з'яўляліся былымі студэнтамі і аспірантамі І. А. Юхо, адзначалі ўплыў яго прац на іх навуковую дзейнасць, акцэнтавалі ўвагу на значным укладзе знакамітага вучонага не толькі ў развіццё гісторыка-прававой навукі і юрыдычнай адукацыі Беларусі, але і самой беларускай дзяржаўнасці [15].

Такім чынам, навуковыя традыцыі, закладзеныя прафесарам І. А. Юхо, а таксама памяць аб ім захоўваюцца. Увогуле творчая спадчына І. А. Юхо, якая ўключае больш за 200 навуковых прац, у тым ліку некалькі манаграфій, шмат вучэбных дапаможнікаў і інш., з'яўляецца тым каштоўным нацыянальным здабыткам і трывалым фундаментам, які будзе і ў далейшым садзейнічаць не толькі развіццю айчыннай гісторыка-прававой навукі, але ўсведамленню і ўсё большаму ўзмацненню павагі да мінулых набыткаў і дасягненняў беларускага народа, асабліва ў сферы права і прававой культуры.

#### Бібліяграфічныя спасылкі

1. Юхо, И. А. Программа по истории государства и права БССР. Минск: Высш. школа, 1964. 17 с.
2. Юхо, Я. А. Будучыня належыць Льву Талстому // Res Nova. 1997. № 1. С. 8-9; Юхо И. А. Непротивление злу // Всемирная литература. 1998. С. 153-161 і інш.
3. Юхо Я. А. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі: вучэб. дапам. Мінск : Універсітэцкае, 1992. 270 с.
4. Юхо, Я. А. Паходжанне дзяржавы на Беларусі // Спадчына. 1990. № 4. С. 11–13; Юхо, Я. Фармаванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6. С. 2–11 і інш.
5. Юхо, І. А. Звычайнае права // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 3. Мінск: БелЭн, 1996. С. 433-435.
6. Юхо І. Хто складаў Літоўскі Статут // Беларусь. 1958. № 3. С. 31; Юхо Я. А. Статуты Вялікага княства Літоўскага // Полымя. 1966. № 11. С. 125–137; Юхо, Я. А. Скарбніца прававой культуры: аб Статутах Вялікага княства Літоўскага // Полымя. 1988. № 12. С. 166-179 і інш.
7. Юхо, Я. А. Скарына і прававая культура Беларусі // Спадчына. 1989. № 2. С. 52–54; яго ж: Социально-политические и правовые идеи // Очерки истории философской и социологической мысли Белоруссии (до 1917 г.) / Акад. наук БССР, Ин-т философии и права ; редкол. : К. П. Буслов (гл. ред.) [и др. ]. Минск : Наука и техника, 1973. Гл. 2. С. 73–85; яго ж: Правовая культура [XII–XIX вв. ] // Очерки истории науки и культуры Беларуси [IX–начало XX вв. ]. Минск, 1996. С. 129–145.
8. Юхо, Я. А. За вольнасць нашу і вашу: Тадэвуш Касцюшка. Мінск : Навука і тэхніка, 1990. 52 с. ; Юхо Я. А.»Нарадзіўся я ліцвінам. . .»: Тадэвуш Касцюшка. Мінск: Навука і тэхніка, 1994. 68 с. ; Юхо, Я. А. Наш нацыянальны герой [Т. Касцюшка, 1745–1817] // Сыны і пасынкі Беларусі: / С. В. Барыс, С. В. Тарасаў, Г. А. Ланеўскі [і інш. ] ; уклад. С. В. Барыс. Мінск : Полымя, 1996. С. 95–134.
9. Юхо, І. А. Уладзімір Пічэта [Старонкі беларус. энцыкл. ] // Полымя. 1967. № 5. С. 251–252 і інш.
10. Юхо Я. А. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай Савецкай дзяржаве – завяршаючы этап тэрытарыяльнай кансалідацыі беларускай сацыялістычнай нацыі // Фарміраванне і развіццё беларускай сацыялістычнай нацыі / рэдкал. : П. Ф. Глебка [і інш. ] ; Акад. навук БССР, Ин-т философии. Мінск : АН БССР, 1958. С. 129–143; Юхо Я. Беларусь у новай польскай энцыклапедыі. // Полымя. 1968. № 4. С. 177–180 і інш.
11. Юхо И. А. Общественно-политический строй и право Литовского государства (XIII–XVI вв.) / История государства и права СССР : учеб. для студентов юрид. вузов и фак. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова; К. А. Сафроненко (отв. ред.) [и др. ]. М. : Юрид. лит., 1967. Ч. 1,

гл. 10. С. 238–265; Юхо, И. А. Великое княжество Литовское (XIII в. –1569 г.) // История отечественного государства и права : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Правоведение» // В. В. Абашмадзе, Л. В. Дюков, Ю. А. Егоров [и др. ] ; под ред. О. И. Чистякова. М. : Изд-во МГУ, 1992. Ч. 1., гл. 9. С. 135–145; Юхо, И. А. Великое княжество Литовское (XIII в. –1569 г.) // История отечественного государства и права СССР : учебник / В. В. Абашмадзе, Л. В. Дюков, Ю. А. Егоров [и др. ] ; под ред. О. И. Чистякова, И. Д. Мартысевича. М. : Изд-во БЕК, 1996. Ч. 1, гл. 9. С. 131–140; Юхо, И. А. Основы гражданского судопроизводства Союза ССР и ГПК союзных республик // Соц. законность. 1962. № 7. С. 38-43; Юхо, И. А. Гражданский процессуальный кодекс Польской Народной республики // Советская юстиция. 1967. № 1. С. 27-28.

12. Юхо, Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : дапаможнік : у 2 ч. Ч. 2. Мінск : РІВШ БДУ, 2003. 275 с.

13. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі (1917–1945 гг.) : вучэб. дапам. для студэнтаў юрыд. і гіст. спецыяльнасцяў ВНУ. Мінск : Беларус. навука, 1998. 37 с. ; Юхо, Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : дапаможнік : у 2 ч. Ч. 2. Мінск : РІВШ БДУ, 2003. 275 с.

14. Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = The history of the belarusian Nation and State / М. Біч, Р. Гарэцкі, У. Конан [і інш. ] ; рэдкал. : У. Арлоў [і інш. ] ; перакл. на англ. А. Бурсаў. Мінск : Выдавец Зміцер Колас, 2005. 440 с. ; Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = The history of the belarusian Nation and State / М. Біч, Р. Гарэцкі, У. Конан [і інш. ] ; рэдкал. : У. Арлоў [і інш. ] ; перакл. на англ. А. Бурсаў. Мінск : Медисонт, 2006. 440 с. ; Юхо, Я. А. Развіццё юрыдычнай навукі ў Беларускім дзяржаўным універсітэце [1926– 1995 гг. ] // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 3. Права. 1969. № 1. С. 3–6; Юхо, И. А. Развитие юридической науки в БГУ // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 3. Права. 1978. № 3. С. 44-48; Юхо И. А. Юридическая наука БССР за 60 лет // Правоведение. 1979. № 1. С. 3-10; Юхо, И. А. История юридической науки Беларуси. Минск : НО ООО «БІП-С», 2000. 95 с.

15. Матэрыялы Міжнар. навук. -практ. канф., прысвечанай 90-годдзю з дня нараджэння І. А. Юхо. Мінск, 18-19 сак. 2011 г. / рэдкал. : С. А. Балашэнка (адк. рэд.) [і інш. ]. Мінск : БДУ, 2011. 552 с.

## **ДОКТРИНА КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ПОЗИЦИЙ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ (ПЕРВЫЕ ГОДЫ ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ)**

**Г. А. Василевич**

*член-корреспондент Национальной академии наук Беларуси, заведующий кафедрой конституционного права юридического факультета Белорусского государственного университета, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Республики Беларусь,  
Белорусский государственный университет,  
ул. Ленинградская, 8, 220030, г. Минск, Республика Беларусь,  
Gregory\_1@tut. by*

Статья связана с ролью науки в формировании правовых позиций Конституционного суда Республики Беларусь. В статье раскрывается важность положений научной доктрины для понимания правовой материи в спорных ситуациях. Автор указывает на неизмеримо высокую роль органов судебного конституционного контроля, как и судебной власти в целом, в реализации научных идей и предложений.

**Ключевые слова:** конституционное правосудие; конституционная законность; Конституционный суд.